

درآمدی بر مفهوم

تغییرات اجتماعی در قرآن

مجموعه مقالات به مناسبت پنجاهمین سالگرد ولادت حضرت آیت الله العظمی بروجردی

تألیف: سید علی نقی ایازی، نیکو سادات هدایی

مقدمه: سید علی نقی ایازی

فصل اول: مفاهیم و تعاریف

فصل دوم: تغییرات اجتماعی در قرآن

فصل سوم: نتیجه‌گیری

فصل چهارم: منابع

فصل پنجم: فهرست مطالب

فصل ششم: ضمیمه

سید علی نقی ایازی

نیکو سادات هدایی

پوشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

تألیف:

مقدمه:

فصل اول:

فصل دوم:

فصل سوم:

فصل چهارم:

فصل پنجم:

فصل ششم:

فصل هفتم:

فصل هشتم:

فصل نهم:

فصل دهم:

درآمدی بر مفهوم تغییرات اجتماعی در قرآن

سیدعلی نقی ایازی و نیکوسادات هدايي

• ناشر: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی بیپید ۲

وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم

• تهیه: گروه مطالعات اجتماعی دین دفتر تبلیغات اسلامی خراسان

• سرویراستار: محمدباقر انصاری

• ویراستار: علی اکبر علیزاده

• چاپ: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب

• چاپ اول: تابستان ۱۳۹۳

• شمارگان: ۲۰۰

• قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

• عنوان: ۲۸۹، مسلسل: ۴۷

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

نشانی: قم، خیابان شهداء (صفائیة)، کوچه امام، پلاک ۴۲

• تلفن و دورنگار: ۳۷۸۳۲۸۳۳؛ ص.پ: ۳۷۱۵۵/۲۸۵۸؛ کد پستی: ۳۷۱۵۶-۱۶۴۳۹

• مراکز پخش: ۱. قم، میدان شهداء، تلفن و دورنگار ۳۷۸۳۲۸۳۳

۲. تهران، خیابان انقلاب، روبروی درب دانشگاه، پله‌ها، پاساژ فروزنده

• طبقه همکف، واحد ۳۱۲، تلفن: ۶۶۹۵۱۵۳۴

وب سایت: www.pub.isca.ac.ir؛ پست الکترونیک: naahar@isca.ac.ir

سرشناسه: ایازی، علی نقی، ۱۳۴۸-

عنوان و نام پدیدآور:

درآمدی بر مفهوم تغییرات اجتماعی در قرآن / سیدعلی نقی ایازی، نیکوسادات

هدایی؛ تهیه گروه مطالعات اجتماعی دین دفتر تبلیغات اسلامی خراسان رضوی

قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم

و فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۳

مشخصات ظاهری:

۲۸۰ ص

۹۷۸-۶۰۰-۱۹۵-۱۵۹-۶

۱۵۰۰۰۰ ریال:

شابک:

وضعیت فهرست نویسی:

فبا

یادداشت: کتابنامه: ص. [۲۴۵]-۲۴۸ همچنین به صورت زیرنویس

یادداشت: نمایه

موضوع:

تحولات اجتماعی - جنبه های قرآنی

موضوع:

تحولات اجتماعی - جنبه های مذهبی - اسلام

موضوع:

تحولات اجتماعی

شناسه افزوده:

هدایی، نیکوسادات، ۱۳۴۰-

شناسه افزوده:

دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و

فرهنگ اسلامی، گروه مطالعات اجتماعی دین دفتر تبلیغات اسلامی خراسان رضوی

۱۳۹۳ الف ۱۰۴/ت ۳۳ BP

۲۹۷/۱۵۹

شماره کتابشناسی ملی: ۳۵۰۴۸۳۸

رده بندی کنگره:

رده بندی دیویی:

شماره کتابشناسی ملی:

فهرست

۱۱..... سُخنی با خواننده

۱۵..... پیشگفتار

فصل اول: کلیات

۱۷..... ۱-۱. مقدمه

۱۸..... ۱-۲. اهداف تحقیق

۱۸..... ۱-۳. مفاهیم

۱۹..... ۱-۳-۱. تغییر و تحول اجتماعی

۲۰..... ۱-۳-۲. عوامل تغییر

۲۰..... ۱-۳-۳. شرایط تغییر

۲۱..... ۱-۳-۴. کارگزاران تغییر

۲۱..... ۱-۴. امتیازات تحقیق

۲۲..... ۱-۵. روش تحقیق

۲۴..... ۱-۶. ادبیات تحقیق

فصل دوم: شناخت تغییرات اجتماعی

- ۲-۱. اهمیت شناخت تغییرات ۲۵
- ۲-۲. چگونگی شناخت تغییرها ۲۸
- ۲-۲-۱. شناخت از سنت‌های حاکم بر جوامع ۲۸

فصل سوم: شرایط و عوامل تغییرات اجتماعی

- ۳-۱. شرایط تغییرات اجتماعی و فرهنگی ۳۷
- ۳-۱-۱. ساخت ذهنی و ساختار اجتماعی ۳۷
- ۳-۱-۲. ارزش‌های فرهنگی ۳۹
- ۳-۲. عوامل تغییرات اجتماعی فرهنگی ۴۲
- ۳-۲-۱. نخبگان ۴۵
- ۳-۲-۱-۱. انواع نخبگان ۴۷
- ۳-۲-۱-۲. نخبگان سنتی و مذهبی ۴۷
- ۳-۲-۱-۳. نخبگان تکنوکراتیک ۴۷
- ۳-۲-۱-۴. نخبگان مالکیت ۴۷
- ۳-۲-۱-۵. نخبگان خارق‌العاده (کاریزمایی) ۴۸
- ۳-۲-۱-۶. نخبگان ایدئولوژیکی ۴۸
- ۳-۲-۱-۷. نخبگان سمبلیک ۴۸
- ۳-۲-۱-۸. تصمیم‌گیری ۴۹
- ۳-۲-۱-۹. الگوسازی ۴۹
- ۳-۲-۲. رهبری ۵۴

۷۱	۳-۲-۳. عالمان دین
۸۱	۳-۲-۴. ادیان الهی و کتب آسمانی
۸۶	۳-۲-۵. خداوند
۱۰۲	۳-۲-۶. آحاد مردم
۱۱۱	۳-۲-۷. کنش‌ها و باورها
۱۱۶	۳-۲-۷-۱. جامعه‌پذیری و نظارت اجتماعی

فصل چهارم: روش‌های تغییرات اجتماعی

۱۲۳	۴-۱. مفاهیم
۱۲۴	۴-۱-۱. ایده‌ها و ارزش‌ها
۱۲۵	۴-۱-۲. ایدئولوژی
۱۲۸	۴-۲. روش‌های ایجاد تغییرات فرهنگی-اجتماعی
۱۲۸	۴-۲-۱. کنش‌های اجتماعی معطوف به ارزش
۱۳۲	۴-۲-۲. روزه
۱۳۵	۴-۲-۳. بشارت و انداز
۱۴۷	۴-۲-۴. همنوایی و آنگاه ناهمنوایی
۱۴۹	۴-۲-۵. آمیختن ارزش‌ها با ضد ارزش‌ها
۱۵۴	۴-۲-۶. تحریف و تخریب فرهنگی
۱۵۵	کارکردهای مثبت انحراف
۱۶۴	۴-۲-۷. پندآموزی از تاریخ
۱۶۶	۴-۲-۷-۱. ارزش تاریخ
۱۶۶	۴-۲-۷-۲. نظریه ادواری بدون تاریخ

۸ درآمدی بر مفهوم تغییرات اجتماعی در قرآن

- ۱۶۷-۲-۳-۴. توجیه تاریخ بر اساس دین ۱۶۷
 ۱۶۸-۲-۴. درس‌های تاریخ و پیش‌بینی تاریخ ۱۶۸

فصل پنجم: پیامدها و آثار تغییرات اجتماعی

- درآمد ۱۷۹
 ۱-۵. نابودی هویت جمعی ۱۸۲
 ۲-۵. گمراهی از مسیر حق ۱۸۷
 ۳-۵. تغییر ساختارهای اجتماعی ۱۸۸
 ۴-۵. توسعه یافتگی ۱۹۲
 ۵-۵. مصون ماندن از اعتراضات ۱۹۷

فصل ششم: موانع تغییرات اجتماعی

- درآمد ۲۰۱
 ۱-۶. نارسایی در کارایی ابزار شناخت ۲۰۲
 ۲-۶. قوم‌گرایی افراطی ۲۰۴
 ۳-۶. عدم توجه نخبگان به نقش اجتماعی خویش ۲۱۵
 ۴-۶. سنت‌گرایی ۲۲۲
 ۵-۶. ازدواج با مشرک ۲۲۶
 ۶-۶. خرافه‌گرایی ۲۳۳
 ۷-۶. وجود صفات رذیله ۲۳۵
 تکبر و غرور ۲۳۵

فصل هفتم: یافته‌ها و نتایج

۲۳۹	یافته‌ها و نتایج تحقیق
۲۴۵	کتاب‌نامه
۲۴۵	منابع فارسی
۲۴۸	منابع عربی

نمایه

۲۴۹	آیات
۲۵۹	روایات
۲۶۱	مفاهیم اجتماعی
۲۷۲	اعلام
۲۷۵	اصطلاحات
۲۷۶	کتاب‌ها
۲۷۷	سوره‌های قرآن
۲۷۹	مکان‌ها

سخنی با خواننده

جامعه پستر فرایندها، کنش‌ها و واکنش‌های فردی و اجتماعی متعدد و متنوعی می‌باشد که در شرایط مختلف نظم حاکم بر آن دچار تغییرات و تحولاتی می‌گردد که گاه به سمت سوی وجود و گاهی به سوی دگرگونی و پسرفت سوق می‌یابد. نهاد دین قواعد و روش‌های این دسته از تغییرات و تحولات را با مکانیزم‌های متعددی معرفی می‌کند.

مأموریت پیامبران و ائمه اطهار (علیهم‌السلام) (نمایندگان شریعت) و نزول کتاب وحی برخی از این دسته از مکانیزم‌هاست. نوشتار پیش‌روی با استفاده از کتاب وحی و استناد به فرمایش‌های ائمه اطهار (علیهم‌السلام) بحث چگونگی تغییر تحولات را می‌کاود و در فصول پیش‌روی مباحث ذیل را مورد بررسی قرار می‌دهد.

فصل اول به کلیاتی از تحقیق و آن دسته از مفاهیمی که در طول تحقیق بدان اشارت شده، پرداخته و در ادامه عوامل و شرایط و کارگزاران تغییر را معرفی کرده است. روش‌شناختی، تحقیق، ادبیات و پیشینه پژوهش و امتیازی که این طرح می‌تواند نسبت به تحقیقات گذشته داشته باشد مباحث دیگر این فصل است.

فصل دوم به شناخت تغییرات اجتماعی و چگونگی وقوع آنها می‌پردازد و در سنت‌های حاکم بر جوامع نیز مذاقه کرده است.

فصل سوم پردازش به شرایط و عوامل این دسته از تغییرات است؛ در بررسی

شرایط به ساخت ذهنی، ساختار فرهنگی و ارزش‌های فرهنگی پرداخته و در بررسی عوامل از عواملی مانند نخبگان و انواع آن، رهبری، عالمان دین، ادیان الهی و کتب آسمانی، خداوند، آحاد مردم و کنش‌ها و باورها یاد کرده و با استنادهای قرآنی درباره آنها بحث نموده است.

فصل چهارم درباره روش‌های تغییرات است که به مباحثی چون کنش‌های اجتماعی معطوف به ارزش، بشارت و اندازهای قرآنی، همنوایی، تخریب و تحریف فرهنگی و آموزه‌های تاریخی پرداخته که چگونه می‌توانند موجبات تغییر و تحول را فراهم نمایند. در این بخش سرفصل‌های متعددی بررسی گردیده‌اند که اگر برخی از آنها در جامعه کنونی با جدیت بیشتری به کار برده شوند، موجبات تغییرات مثبت و گذار از این استحاله فرهنگی را که جوامع امروز بسیار دچار آن هستند، می‌تواند فراهم آورند.

فصل پنجم پیامدها و آثار اجتماعی تغییرات را بیان کرده و به آثار و پیامدهایی مانند نابودی هویت جمعی، تغییر ساختارهای اجتماعی، توسعه نیافتگی و مصونیت از انحرافات اشاره می‌کند. در این فصل به آن دسته از آیاتی اشاره شده که به صورت مصداقی و شأن نزولی، اثر یا پیامد جامعه خاصی را که موجبات تغییر فراهم نموده، تبیین کرده است.

فصل ششم مواردی را تجزیه و تحلیل می‌کند که از منظر قرآن مانع‌اند، مانند نارسایی در کارایی ابزار شناخت، قوم‌گرایی افراطی، عدم توجه نخبگان به نقش اجتماعی خویش، سنت‌گرایی و خرافه‌گرایی.

در فصل هفتم نتایج و یافته‌های تحقیق ارائه می‌شود. در رأس همه عوامل مؤثر بر تغییرات اجتماعی و فرهنگی، مسئله کارگزاران و رهبران تغییرات مطرح شده است که نقش اساسی و ویژه‌ای ایفا می‌نماید. در اکثر آیاتی که در این تحقیق

در فصول مختلف به آن پرداخته شده است. روی سخن با همین گروه است و اهمیت نقش ایشان را مشخص می‌سازد؛ لذا از آنان به کلیدی‌ترین عناصر در ایجاد تغییرات اجتماعی و فرهنگی یاد شده است.

در بخش روش‌های ایجاد تغییرات اجتماعی و فرهنگی به کنش‌های معطوف به ارزش‌نخبگان و رهبران اشاره شده که به خوبی می‌تواند جامعه را به این سمت و سو متمایل سازد، نخبگانی که با توجه به جایگاه ویژه‌شان می‌توانند نقش الگوسازی و تصمیم‌گیری را در جامعه ایفا نمایند و از درون جامعه زمینه تغییرات سازماندهی شده و سازنده را فراهم نمایند.

در بخش روش‌های ایجاد تغییرات به مسائلی از جمله آمیختن ارزش‌ها و ضدارزش‌ها، تحریف و مخرب فرهنگی و مبحث هم‌نوایی و بعد ناهم‌نوایی پرداخته شده است که افراد سرچشمه در هر زمان می‌توانند این موارد را، در جهت به وجود آوردن و اشاعه تغییراتی که در راستای اهداف آنهاست، با تفاوت‌هایی در ظاهر به کار بندند.

از موانع تغییرات که در علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی به آن توجه شده و قرآن کریم آن را نکوهش کرده و مانع اصلاح اجتماعی معرفی کرده است، مسئله قوم‌گرایی و سنت‌گرایی و پابندی افراطی به آنهاست.

در پایان یادآور می‌شود، محتوای اصلی این نوشتار بر اساس طرح پژوهشی بوده که این جانب سید علی تقی ایازی استادیار پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی به تحریر درآورد و با همکاری سرکار خانم نیکوسادات هدایی دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه علوم و معارف قرآنی سامان گرفت. ناگفته نماند این طرح رساله دانشجوی نامبرده با راهنمایی این جانب است که مورد تصویب دانشگاه متبوع قرار گرفت.

پس از برگزاری جلسه دفاع رساله در دانشگاه، متن با فورمت کتاب مورد بازبینی، ویرایش محتوایی و نگارشی قرار گرفت و آماده نشر گردید. امید است مورد نقد و ارزیابی صاحب نظران و اندیشوران قرار گیرد و مؤلفان را از نقدهای سازنده خود بهره مند سازند.

سید علی نقی ایازی

مدیر گروه مطالعات اجتماعی دین

www.ketab.ir

پیشگفتار

تغییرات اجتماعی در جوامع امری واضح و گریزناپذیر است؛ از این رو، با شناخت منبع تغییرات، عوامل مؤثر بر آنها و شرایط و چگونگی برخورد صحیح با این تغییرات، می‌توان آسایش اجتماعی احتمالی آن به جامعه را تبدیل به فرصت نمود و در جهت رشد و اعتلای جامعه آن به‌کار برد.

این تحقیق با این رویکرد به بررسی آیات قرآن که بیانگر انواع روش‌ها، عوامل، شرایط، دلایل، پیامدها و در نهایت موانع ایجاد تغییرات است، پرداخته و با شرح آنها از کتب مختلف جامعه‌شناسی و دیدگاه‌های مختلف در این حیطه، سعی در استخراج آرای قرآنی از تفاسیر مختلف در این موضوع کرده است. همچنین در برخی موارد به سخنان حضرت امیرالمؤمنین علی علیه السلام نیز درباره آنها اشاراتی داشته و متناسب با هر مبحث نکاتی را مطرح کرده است.

عناوین مطرح در حوزه تغییرات اجتماعی دارای تقسیم‌بندی ذیل است:

- در برخی موارد با مسائلی مواجه شدیم که در هیچ‌یک از منابع دیگر به آنها اشاره نشده است، مسائلی که در شناخت تغییرات و تحولات اجتماعی و فرهنگی بسیار مؤثر بوده، رهنمودهای آن کارگشا خواهند بود.
- در برخی دیگر از این عناوین، قرآن نظر مشابهی دارد.

- در برخی دیگر به عنوان مکمل و گاهی با رویکردی جدید به موضوع نگاه می‌کند.

در نهایت این مجموعه می‌تواند در شناخت تغییرات و تحولات جامعه مؤثر باشد، با رویکردی تازه به آنها بپردازد و از موقعیت‌های مختلفی که جامعه با آن مواجه می‌شود به نحو مطلوب‌تری استفاده کند.

www.ketab.ir